

DR. FERDO ČULINOVIĆ, 1918. NA JADRANU.

Zagreb 1951.

Plodan i zaslužan pisac na području pravne historije, sveuč. prof. dr. Ferdo Čulinović, objavio je knjigu pod gornjim naslovom o revolucionarnom pokretu na našoj obali pred svršetak Prvoga svjetskog rata.

Autor u uvodnim poglavljima opisuje stanje u Austro-Ugarskoj za vrijeme rata, prikazuje odnose u njenoj vojsci i pojavu »zelenog kadera«, te nastoji da čitaocu približi glavninu knjige: prikaz revolucionarnog pokreta u redovima a. u. mornara u Šibeniku, Boki Kotorskoj i Puli. »Zeleni kader«, kaže on, naročito se razvijao u našim krajevima, gdje se već potkraj 1917 nalazilo mnogo vojnih bjegunaca. Oni su se u brdskim predjelima osjećali sigurni, a stanovništvo ih je pomagalo hranom i savjetima. Među njima nalazila se, uglavnom, gradska i seoska sirotinja s razmjerno manjim brojem srednje imućnih, a bilo je mnogo i onih, koji su se povratili iz ruskog zarobljeništva, ali su umjesto k vojnoj jedinici pošli u šumu. Nije bilo nikakva jedinstvena vodstva niti neke unutrašnje povezanosti između »zelenokaderaša«; to je, prema piscu, bio stihijski pokret onih, koji su, nezadovoljni s produžavanjem rata, bježali s fronte. Njemu pisac ne odriče, u izvjesnom opsegu, proturatni, a prema tome i socijalrevolucionarni karakter. Opća želja za mirom zahvaćala je postepeno sve zaraćene države, a u Austro-Ugarskoj je rat još više pooštrevao unutrašnje suprotnosti između pojedinih narodnosti. U proturatnom, a kasnije i protivaustrijskom raspoloženju razvijala su se — piše Č. — dva smjera pokreta: jedan nacionalno-revolucionarni, a drugi socijalnerevolucionarni. Oni se do potkraj rata nisu sukobljavali, ali im ciljevi nisu bili isti: socijalistički su elementi u Dvojnoj monarhiji išli za ostvarenjem načela proglašenih Oktobarskom revolucijom, dok su nacionalisti težili da sruše Austro-Ugarsku i na njenim ruševinama osnuju vlastite države.

Dalmacija je već i prije Prvoga svjetskog rata bila protivaustrijski raspoložena, a rat je to raspoloženje samo pojačao. Osjetilo se to i u Šibeniku, ratnoj luci, gdje je pretežni broj članova u posadama ondje stacioniranih brodova bio po nacionalnoj pripadnosti naš. Zbog općeg položaja na moru, geografskog smještaja i općenitih taktičkih zadataka, Šibenik je u ratu bio osuđen na mirovanje. No, jednog je dana u luci pobudila veliko iznenađenje vijest, da se 4. X. 1917 pobunila posada a. u. torpiljerke br. 11 i pobjegla s brodom u Italiju. Citirajući pretežno zapise učesnika u tom pothvatu (Petra Gvozdića), Č. prikazuje pripreme i izvršenje tog pothvata, koji je daleko odjeknuo. Usprkos pooštrenim mjerama opreza, koje je komanda poduzimala, mornari su u Šibeniku nastavljali s dogovaranjem, nastojeći da organiziraju tajnu protivaustrijsku organizaciju sa ciljem da dignu opći ustanak. Urotnici su uzalud pokušavali da se povežu s istomišljenicima u Puli i Boki Kotorskoj. Uspjeli su samo u tome, da uspostave dodir s pojedinim građanskim političarima (Drinković i Grisogono). Na jednom sastanku u Splitu — kako to priča R. Giunio, jedan od učesnika konferencije, u svom veoma zanimljivom opisu tih dana odštampanom na kraju Čulinovićeve knjige (str. 245—252) — dogovorili se s političkim predstavnicima opozicije, da treba hitno uspostaviti vezu s Antantom, a da revolucionarnu akciju započnu tek tada, kada to naredi »Jugoslavenski odbor« u sporazumu s vrhovima Antante. Postojao je, naime, plan — prema Giuniju — da se u jesen 1918, uz učešće savezničkih snaga, koje bi blokirale Pulu i Boku, i revolucionara u Šibeniku, izvrši invazija Dalmacije, zauzme šibenska luka, a uz pomoć »zelenog kadera« i ostalo dalmatinsko primorje. Opozicionari su vjerovali, da bi tim »dalmatinskim frontom« zadali Austro-Ugarskoj težak, a možda i smrtonosan udarac. U tu su svrhu Giunio

i dr. Štěpánek (kao predstavnik češke »Mafije«) otišli na Vis i s Visa prebjegli u Italiju, noseći sobom, između ostaloga, dragocjene planove o minskim poljima i utvrđama oko Šibenika, ali su na cilj (u Pariz) stigli prekasno. Na Visu su dugo čekali na povoljan vjetar; u Italiji su ih nepotrebno, ali namjerno zadržavali (od 4. do 27. X.); tek 27-oga prešli su talijansku granicu. Međutim je predsjednik »Jugoslavenskog odbora«, Trumbić, posjetio američkog ambasadora u Parizu, Sharpa, i u memorandum¹ predložio, da Saveznici izvrše invaziju Šibenika, što će »olakšati i ubrzati uništenje austrijske vojske i mornarice«, izazvati unutrašnji slom Monarhije i pripremiti slom Njemačke. Trumbićev je memorandum stigao u Washington tek 5. studenoga, kad je već Austro-Ugarska kapitulirala.

»Političko rukovodstvo — koje s osnovom osuđuje Petar Trepov, jedan od organizatora šibenskog odbora — nije ništa radilo«, piše Č. (55). »Ono je pasivno čekalo na pomoć iz inozemstva, a tu je pasivnost nametnulo i šibenskim zavjerenicima. Tako su oni zapravo samo kočili aktivnost šibenskih zavjerenika. Oni s jedne strane, a saveznici s druge umrtvili su taj pokret, koji je po svojoj organizaciji i početnoj aktivnosti obećavao veće rezultate.«

Tako je revolucionarni odbor u Šibeniku dočekao agoniju Austro-Ugarske, a Narodno vijeće preuzelo šibensku pomorsku bazu, ali samo na kratko vrijeme. Ubrzo su zatim talijanski ratni brodovi, izvršujući u ime Savezničkih i Udruženih sila ugovor o primirju od 3. XI. 1918, uplovili u luku i preuzeli komandu. Glavnu odgovornost za takav razvitak događaja pripisuje autor građanskim političarima, koji su »sprečavajući da ne bukne lokalni ustanak samo u Šibeniku istovremeno oprezno postupali i prema austro-ugarskoj vlasti, bojeći se njezine reakcije i čekajući uporno samo pomoć iz inozemstva, od Antante« (56).

U Boki Kotorskoj se pokret među mornarima nije širio samo na nacionalnoj osnovi (kao u Šibeniku), nego je zahvatio mornare svih narodnosti i tako poprimio karakter širokoga klasno-revolucionarnog pokreta. On nije nastao spontano, nego pod rukovodstvom ljudi, koji su promišljeno i po planu utjecali na posade u namjeri da bukne ustanak. Potkraj 1917, priča autor, pojavile su se na admiralskom brodu »Sankt Georg« »ilegalne« novine za mornare, i u njima su nepoznati pisci pozivali mornare na slogu i zahtijevali odlučno istupanje svih potlačenih mornara, da tako što prije svrši rat. Tako su se koncem siječnja 1918 gotovo na svima tamošnjim brodovima nalazili pouzdanici začetnika pobune i širili misao o »demonstraciji za mir«, koja bi primorala vladu u Beču da zatraži primirje.

Sredinom mjeseca siječnja 1918 pala je odluka, da se mornari pozovu i organiziraju za političku demonstraciju. Najveći su broj začetnika te »demonstracije za mir« dali Jugoslaveni, Česi i Slovaci, zatim Talijani, dok je manje bilo Nijemaca, Mađara i drugih. Sve je na brodovima potkraj siječnja bilo spremno. Bilo je dogovoreno, da će demonstracija početi prvoga veljače na znak pucnjem s admiralskog broda »Sankt Georg«. Na taj će ugovoreni znak mornari na svim brodovima podići crvene zastave, zauzeti brodove, a oficire razoružati i pozatvarati. 1. veljače u određeni sat izbila je pobuna; pobunjenici su na više brodova svladali oficire, a pretežni je dio brodovlja izvjesio i zastavu. Pobunjenici su na pojedinim brodovima osnovali svoje komitete, podložne centralnom komitetu.

¹ Sharp Lansingu 21. X. 1918. Papers relating to the Foreign Relations of the United States, The World War, Supplement 1, I, 864. (Autor to ne spominje.)

Međutim, svi brodovi u Boki nisu prišli pobunjenicima; komanda se brzo oporavila od prvog iznenađenja; prikupila je kopnene snage na obali i pripremila artiljeriju s utvrda; dvije njemačke podmornice, a kasnije i drugi brodovi blokirali su izlaz iz zaljeva. U noći 2/3. veljače pobunjenici su držali vijećanje o tome, što da se dalje radi: da se ostane u Boki i sačeka daljnji razvoj događaja ili da se isplovi s flotom i priključi Antanti. Za prvi je prijedlog bio vođa pobunjenika Franz Rasch i taj je prijedlog bio nakon duge diskusije prihvaćen. Pred zoru je vodstvo, na naveljivanje delegata s većeg broja brodova, zaključilo, da se ujutru održi glasanje na brodovima o daljnjem držanju. I doista, većina je mornara pristala uz komandu i glasovala protiv prijedloga da se produži demonstracija. Komanda je odmah pristupila masovnom hapšenju mornara, i prijeki sud je osudio na smrt četvoricu: Rascha, Šišgorića, Grabara i Brničevića.

U Puli, glavnoj a. u. ratnoj luci na Jadranu, došlo je do štrajka 22. siječnja, i taj je štrajk, prema Č., imao politički karakter, iako je bio popraćen i ekonomskim zahtjevima. Komanda je mornarice na kraju ispunila veći dio radničkih zahtjeva, dok je u vezi sa zahtjevom, da se što prije završi rat, poručila radnicima, da za nj nije nadležna, pa da ga je stoga uputila nadležnim faktorima u Beču.

Prof. Čulinović, u završnim poglavljima knjige, opširnije prikazuje događaje u Monarhiji, a osobito one u Puli, na Rijeci i a. u. mornarici, koji su neposredno prethodili akciji Narodnog vijeća SHS, predaji ratne mornarice izaslanicima Narodnog vijeća 31. X., kao i slomu Austro-Ugarske. Taj svoj prikaz temelji na poznatoj literaturi (Kerchnawe, Sokol i Krakov), dok se u posljednjem poglavlju pod naslovom: »Kako je svršila prva jugoslavenska flota« pozabavio važnim razdobljem od 31. X. (dan predaje brodovlja »na zapisnik«) do 5. XI. 1918 (dan ulaska Talijana u Pulu). U njemu je pokušao naći odgovor na pitanje: tko je kriv, što smo izgubili flotu.

»Narodno vijeće SHS u Zagrebu — piše on — imenovalo je dotle penzioniranog kapetana bojnog broda Dragutina Pricu za novog komandanta jugoslavenske ratne mornarice.² Admiral Prica zatražio je odmah (31. oktobra) da mu se odobri — poseban vlak radi odlaska na Rijeku. U traženju ovakvih saobraćajnih sredstava on ja zakasnio za događajima, koji su ga pretekli.« Talijanima je pošlo za rukom, da torpediraju brod »Viribus Unitis«, a suprotnosti između oficira i revolucionarno raspoloženih mornara, jugoslavenskoga Narodnog vijeća i talijanskoga nacionalnog odbora u Puli, te pulskoga Narodnog vijeća i delegacije središnjega Narodnog vijeća SHS iz Zagreba, kao i sistematski rad talijanske vlade na ostvarenju njenih imperijalističkih pretenzija na Istru i cijelu lijevu jadransku obalu ubrzali su propast prve jugoslavenske ratne mornarice.

Italija je, piše Č. dalje, uglavnom dobro poznavala stanje u a. u. ratnoj mornarici u Puli. Talijanski su ratni brodovi već oko podne 31. X. imali radiobrojavku, koju su članovi mjesnog odbora Narodnog vijeća u Puli uputili savezničkim vladama, obavještavajući ih o promjeni vlasnika mornarice u Puli. Osim toga imali su i brzojav, koji su izaslanici Narodnog vijeća iz Zagreba (Tresić-Pavičić, Bukšeg, Čok) uputili Antanti o novom stanju u Puli. Očito, talijanska je vlada poznavala pravo stanje, ali joj ono nije odgovaralo. Za nju je još uvijek postojala Austro-Ugarska, a ne nova država (»Država SHS«). S toga je stanovišta gledala na razvitak daljnjih događaja i na to se oslanjala, iskorišćujući slabo stanje svojih protivnika.

² Podatak nije točan, jer je Prica unaprijeđen u čin kontraadmirala već 1. V. 1918.

Saveznici nisu, bar u prvi mah, bili posve složni u gledanju na novu situaciju, piše dalje autor. Postoje dokumenti, koji pokazuju da su vrhovi Antante ipak uzimali na znanje državnopravne promjene na jugu nekadašnje Austro-Ugarske. To su, navodi Č., poznata brzojavka s potpisima Clemenceau-a, House-a, Lloyd George-a i Orlanda, kao i pozdravni brzojav Franchet d'Esperey-a. Međutim se pod dramatičnim okolnostima pregovaralo između a. u. i talijanske vrhovne komande o primirju, koje je zaključeno 3. studenoga.

»Iz ovih uvjeta (primirja — opaska B. K.), koji su u glavnom prihvaćeni, vidi se da ni jedna strana ugovornica, dakle ni general Diaz, kao predstavnik Antante i Sjedinjenih Država Amerike, general Weber, kao predstavnik Austro-Ugarske, nisu uopće ni spomenuli činjenicu, da je Narodno vijeće SHS već 31. oktobra zaposjelo ratnu mornaricu Austro-Ugarske i da bi o tome trebalo barem nešto napomenuti u uvjetima primirja. Za talijansku vladu — a nju je prvenstveno njezin general Diaz zastupao u tim pregovorima — bilo je važno samo formalno državnopravno stanje.« (Str. 224.)

Sasvim je razumljiv stav talijanskog admiraliteta, ističe Č., ali je manje razumljivo držanje i postupak nekih ljudi iz mjesnog odbora Narodnog vijeća u Puli u pogledu ratne mornarice, koja se nalazila u vlasti Jugoslavena. Tu autor ukazuje na sastanak članova pulskoga Narodnog vijeća s izaslanicima zagrebačkoga Narodnog vijeća u stanu dra. M. Krmpotića, održan 31. X. Na toj se sjednici raspravljalo pitanje, da li da se pozovu antantine čete da okupiraju Pulu, ili ne, a mišljenja su se razilazila. Međutim, autor ističe činjenicu, da je M. Koch, kao »šef narodne obrane« u Puli, 2. studenoga uputio brzojav komandi talijanske ratne mornarice u Veneciji, pozivajući je da uputi parlamentarca na pregovore, što je Venecija prihvatila, ali je Pula taj poziv kasnije stornirala, navodeći da su ih Clemenceau i ostali brzojavom pozvali na Krf. Komanda je talijanske mornarice ostala uporna, i 3. studenoga došlo je do sastanka na pučini na talijanskom torpiljeru između talijanskog predstavnika i delegata Narodnog vijeća, odnosno zapovjedništva jugoslavenske mornarice. Oni su izvijestili, da je a. u. ratna mornarica prešla u vlast Narodnog vijeća u Zagrebu, da brodovi u Puli imaju tako ograničen broj momčadi — budući da su se Austrijanci i Mađari iskrkali — da im je nemoguće da otplove na Krf, dok se brodovi iz Boke Kotorske moraju u tom času nalaziti na putu za neku luku na Kvarneru (vjerojatno Bakar), da iskrcaju Austrijance i Mađare. Zbog toga su zatražili od Saveznika: 1) da obustave svaki neprijateljski akt protiv ratnih brodova bivše a. u. ratne mornarice, koji su izvjesili hrvatsku zastavu; 2) da obustave neprijateljstva protiv trgovačkih brodova, koji nose jugoslavenske zastave i plove duž istočne obale Jadrana na manje od 10 milja udaljenosti od kraja; osim toga poručili su im da 3) brodovi ne mogu otploviti na Krf zbog nestašice potrebnog osoblja.

Odgovarajući na pitanje o uzrocima takvog postupanja, autor piše: »Postupak Metoda Kocha, prvog jugoslavenskog komandanta ratne luke Pula, ne može se opravdati. Među njegovim postupcima ima mnogo takvih, koje se ne može nipošto nazvati pravilnima. Razumljivo je, da bi talijanska flota ušla u Pulu i bez takvih postupaka komande ratne luke. Talijanski se admiralitet u tom pogledu oslanjao na Londonski pakt. No činjenica je ipak, da je postupak jugoslavenske ratne luke Pula taj ulazak olakšao, a u izvjesnom pogledu čak i omogućio. Što je pritom rukovodilo te ljude iz jugoslavenske komande ratne luke i — mjesnog Narodnog vijeća SHS? Nisu li oni u strahu pred socijalnom, zaboravili na — nacionalnu revoluciju?« (Str. 233.)

Čini nam se, da autor ovdje nepotpuno i preusko prikazuje događaje u vezi sa sudbinom a. u. ratne mornarice, a da je usto preoštar u svom sudu o članovima mješnog odbora Narodnog vijeća u Puli.

Pitanje, što da se radi s a. u. ratnom mornaricom, predstavljalo je, prije svega, važno međunarodno pitanje, koje je daleko prelazilo okvir talijansko-jugoslavenskih odnosa. Savezničko vrhovno ratno vijeće u Versaillesu raspravljalo je o tekstu ugovora o primirju s Austro-Ugarskom na sjednici od 31. listopada 1918.³ Sjednici su prisustvovali Clemenceau i Pichon (Francuska), Lloyd George i Balfour (V. Britanija), Orlando i Sonnino (Italija), House i Frazier (USA), M. Vesnić (Srbija) i Venizelos (Grčka). Pored njih, i niz savjetnika na čelu sa savezničkim generalissimom Fochom. Predsjedavao je Clemenceau kao domaćin. Na toj su sudbonosnoj sjednici — nakon duže diskusije, u kojoj su sudjelovali Balfour, Sonnino, Vesnić i dr. — sporazumno utvrdili konačni tekst ugovora o primirju s Austro-Ugarskom i još iste ga noći (31. X.—1. XI.) poslali gen. Diazu, da ga preda austro-ugarskoj vrhovnoj komandi. Prvog studenoga za poslije podne bio je zakazan idući sastanak s dnevnim redom: nacrt ugovora o primirju s Njemačkom. Već prije podne tog dana sastali su se u stanu puk. Housea: Clemenceau, Foch, Weygand, Lloyd George, Geddes, Orlando, House i sekretari. Engleski je premijer prisutnima pročitao uhvaćeni brzopjav, upućen iz Pule a. u. pomorskom atašeju u Carigradu, u kojem mu komanda mornarice daje upute, kako da postupi s nejugoslavenskim dijelom posada i a. u. brodovima uopće, budući da će se »ratna flota, naprave, uređaji i sve drugo predati jugoslavenskom Narodnom vijeću.« Orlando je dodao, da su jučer telefonom predali Diazu tekst ugovora o primirju s Austro-Ugarskom; da je jedna jugoslavenska torpiljerka s jugoslavenskom posadom pokušala da pošalje svog parlamentarca talijanskoj komandi, a da im je Venecija odgovorila, da su opunomoćenicima a. u. vrhovne komande već saopćeni uvjeti primirja. Zatim su prisutni diskutirali o Njemačkoj. Na popodnevnom sastanku u plenumu Clemenceau je izjavio slijedeće: »Želim da vas upoznam s tekstom deklaracije, koju sam netom primio. U radiogramu upućenom Predsjedniku Wilsonu i vrhovnom komandantu američke mornarice Jugoslaveni izvještavaju, da su preuzeli cjelokupnu austrijsku flotu, koja se nalazi u Puli, da su Talijani potopili dva broda, među kojima Viribus Unitis. Jugoslaveni mole, da se svi preuzeti brodovi stave pod zaštitu američke ili koje savezničke flote. Moje je mišljenje, da bi im morali odgovoriti, kad nam postave pitanje, da brodovi zauzeti od strane Jugoslavena, kao i oni zaplijenjeni od drugih Saveznika moraju biti stavljeni na raspolaganje Antanti.« Ne upuštajući se na ovom mjestu u pojedinih tih savezničkih vijećanja, treba istaći da je na koncu Lloyd George predložio, da se »austrijski brodovi« pozovu da otplove na Krf i da se stave pod zaštitu admiral-komandanta savezničkih snaga na Sredozemnom moru. Clemenceau je predložio, da se to pitanje odgođi do sutra. Sutradan su uputili poznati brzopjav u Pulu. U nedjelju (3. XI.) predsjednici su se ponovo sastali kod House-a. Clemenceau im je saopćio vijest, da je, prema jednom brzopjavu, odlazak brodovlja iz Boke Kotorske spriječilo jugoslavensko Narodno vijeće, a da su veze s Pulom prekinute, dok prema drugoj vijesti jedinice jugoslavenske mornarice u Boki pozdravljaju brodovlje Antante i zahtijevaju da u Kotor uplove jedinice američke ili engleske mornarice.

³ Pojedinih o tim vijećanjima u: »Armistice« (dossier A. Trumbića u Drž. arhivu, Zagreb); Mermeix, Les négociations secrètes et les quatres armistices, Paris 1919; Aldrovandi Marescotti, Guerra diplomatica, Milan 1936.

Lloyd George je nadodao, da je jasno da su Jugoslaveni spremni da se predaju mornarici USA ili V. Britanije. Orlando je primijetio, da je želja Jugoslavena da brodovi plove pod jugoslavenskom zastavom; da je ta zastava nepriznata, a da njima u Parizu nedostaju točne informacije o toj floti. Jedini je izlaz u tome, da jugoslavensko brodovlje izvjesi bijelu zastavu. Završili su, zatim, konferenciju. Orlando, tek što je izašao, primio je vijest, da su Austrijanci potpisali primirje i da će neprijateljstva s Austro-Ugarskom prestati sutra, 4. studenoga u 15 sati. 4. studenoga nije više bilo riječi o austro-ugarskoj mornarici.

Prema tome, velesile iz tabora Savezničkih i Udruženih sila odlučivale su o sudbini a. u. mornarice, i protiv toga, u tadašnjim uvjetima, nije bilo priziva. Talijani su 31. X. veoma vješto izborili tekst ugovora o primirju, koji je samo ponavljao teritorijalne odredbe Londonskog ugovora, a zatim se požurili da ga što prije pošalju generalu Diazu. Sutradan, kad su do Pariza stigle prve vijesti o promjenama u Puli i drugdje, nastojali su da svladaju zaista mlaku opoziciju predstavnika Srbije (Vesniča) i za nas povoljnije prijedloge pojedinih velesila, uvjereni da će potpisivanje ugovora o primirju od strane a. u. vrhovne komande presjeći sve, a da će zatim oni ugovor izvršivati. Njihova se računica pokazala potpuno ispravna; svi drugi faktori, koje nabroja prof. Č., sasvim su sporednog značaja. Osim toga, u Puli situacija nije bila sređena; svi su mislili na što brži povratak kući (parola: »odlazak 1. studenoga«); mnogi su odlazili (Nijemci, Austrijanci, Mađari); brodovlje je u luci ležalo bez dovoljno posada; u Zagrebu je vladala neodlučnost, a u glavama vodećih građanskih političara Hrvatske nepoznavanje vanjsko-političke situacije i odnosa snaga. Što su mogli pojedinci iz mjesnog odbora Narodnog vijeća u Puli? Zašto čitavo pitanje austro-ugarske ratne mornarice svoditi na pulske razmjere, u provincijske okvire, i na radikalno obračunavanje s nekolicinom članova tamošnjeg mjesnog odbora Narodnog vijeća? Pula se mora postaviti u širi okvir opće djelatnosti i nemoći Narodnog vijeća SHS u Zagrebu, kao i politike velesila Antante prema Austro-Ugarskoj pred njezin slom, a na tom je području malo pitanja raščišćeno.

Prof. Čulinović je pokrete u Šibeniku, Boki Kotorskoj i Puli prikazao pretežno na temelju poznate literature, i to Šibenik, pozivajući se najčešće na brošuru P. Trepova i članak P. Gvozdića; Boku, citirajući brošuru B. Frei-a i djelo H. H. Sokola; Pulu prema djelima Sokola i Kerchnawe-a, te članka Stanislava Krakova. Kod toga se mjestimično koristio i izjavama pojedinih preživjelih učesnika. Pozitivno je, što je, pripremajući knjigu, proveo i anketu među njima. Na kraju su knjige odštampane neke njihove izjave (Trepov, Giunio, Ujdur, Vukotić i Dešković). Međutim, propustio je da se koristi »operušanim«, a ipak novim podacima bogatim arhivom Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu (Državni arhiv, Zagreb). Bibliografija je očigledno u žurbi sastavljena: često se citiraju autori samo s prezimenom; navode se knjige, koje nemaju veze sa sadržajem, i t. d.

Na kraju, prof. Č. citira dokumente, od kojih se neki nalaze u njegovu osobnom posjedu. Upravo od tih iz privatnog posjeda citira i poznati pozdravni brzojav generala Franchet d'Esperey-a (original: str. 275—276; prijevod: str. 222). U citiranom arhivu Narodnog vijeća SHS u Zagrebu postoji onaj primjerak tog brzojava, što je sa Rijeke stigao u Zagreb 6. XI. 1918 (poslan iz Soluna). Taj, nazovimo ga »zagrebački primjerak« razilazi se sa Čulinovićevim originalom. Čulinovićev original glasi ovako:

»Les armées alliées d'Orient saluent avec enthousiasme le Conseil national yougo-slave d'Agram et Laybach ainsi que la nouvelle armée de terre et de mer yougo-slave qui pour le triomphe de la liberté et du droit vient de se ranger sous les étendards alliés.

Les alliés comptent que les troupes yougoslaves d'Agram et de Laybach vont entrer sans retard en relation étroite.

Avec le commandement allié à Belgrade cette liaison sera le symbole de l'union dans le sang contre l'ennemi commun de tous les Slaves délivrés de l'oppression des Habsbourgs

Franchet d'Esperey«

»Zagrebački primjerak« glasi pak ovako:

»General franchet desperey commandant en chef les armees allies en orient a conseil national agram et laybach — les armees allies d'orient saluent avec etendards allies les allies comptent qu les troupes jugoslaves d'agram et de lay-velle armee di terre et de mer jougoslav qui pour le triomphe de la liberte et du droit qui pour le triomphe de la liberte et du droit(!) vient de se ranget sous les etendards allies les allies comptent qu troupes jugoslaves d'agram et de laybach vont entrer sans retard en relation etroite avec le commandement allies a belgrade cette liaison sera le le (!) symbole de l'union dans le sang contre l'ennemi commun de tous les slaves delivres de l'opression des habsbourgs-franchet d'esperey.⁴ —«

Nije vjerojatno, da se u originalu brzojava nalaze tri odjelita pasusa, a ako ĩ postoje, malo je vjerojatno da postoje i točke između pojedinih rečenica. Kod Čulinovića su one pogrešno porazmještene. Posljednje dvije rečenice mogu glasiti samo ovako: ». . . les Alliés comptent que les troupes yougoslaves d'Agram et de Laybach vont entrer sans retard en relation étroite avec le commandement allié à Belgrade. Cette liaison sera le symbole de l'union dans le sang contre l'ennemi commun de tous les Slaves délivrés de l'opression des Habsbourgs.«

Bogdan Krizman

STJEPAN PAVIČIĆ, PODRIJETLO HRVATSKIH I SRPSKIH NASELJA
I GOVORA U SLAVONIJI.

Djela JAZU 47, Zagreb 1953.

Stjepan Pavičić je umirovljeni ravnatelj Druge klasične gimnazije u Zagrebu, a u Institutu za jezik Jugoslavenske akademije još uvijek aktivni suradnik na izradi njezina Rječnika. Od svojih mladih dana bavi se proučavanjem govora i naselja u Slavoniji te je napisao slijedeće rasprave: O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u XVI. i XVII. stoljeću, Rad JAZU 222, 1920; Vukovska župa u razvitku svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća I, »Hrvatska naselja« u izdanju JAZU, Zagreb 1940; Hrvatsko naselje u fruškogorskom području, Hrvatsko kolo XXIII, Zagreb 1942; Muslimani na području između Dunava, Drave, Save i Zrmanje u XVI. i XVII. stoljeću, u knjizi »Džamija u Zagrebu«, Zagreb 1943. Osim toga je

⁴ Spisi Nar. vijeća SHS, Diplomatska prepiska (Drž. arhiv, Zagreb).

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA VIII.

1955

BROJ 1—4

N A K L A D A »Š K O L S K A K N J I G A« / Z A G R E B

Redakcioni odbor

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB